

۱۳۷۴ مجتمع آموزش عالی فقه

سرشناسه: عنوان قراردادی: عنوان و نام پدیدآور:	اسماعیلی، محمدعلی، ۱۳۶۸ - الطلب والارادة. فارسی. شرح شرح رساله طلب و اراده امام خمینی رحمه الله: پژوهشی در توحید صفاتی، کلام الهی، اراده الهی، جبر و اختیار، سعادت و شقاوت و سرشت انسان / محمدعلی اسماعیلی. قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۶۸ ق. = ۱۳۹۶. ۴۵۶ ص: ۵/۱۴/۵؛ ۲۱/۵ س. م. ۹۷۸-۲۰۰-۴۲۹-۶۰۰-۹
مشخصات نشر: مشخصات ظاهری: شابک:	فیبا کتابنامه: ص. ۴۴۷ - ۴۵۵؛ همچنین به صورت زیر نویس. پژوهشی در توحید صفاتی، کلام الهی، اراده الهی، جبر و اختیار، سعادت و شقاوت و سرشت انسان. خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. الطلب والارادة -- نقد و تفسیر جبر و اختیار: Free will and determinism فقه تطبیقی: *Islamic Law, Comparative خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. الطلب والارادة. شرح جامعه المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ BP ۲۱۹/۶/خ ۸ ط ۸۰۴۲۲۲ ۱۳۹۶ ۲۹۷/۴۶۵ ۴۷۷۴۷۷۲
وضیعت فهرست نویسی: یادداشت: عنوان دیگر:	موضوع: موضوع: شناسه افزوده: شناسه افزوده: رده بندی کنگره: رده بندی دیویی: شماره کتابشناسی ملی:

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

شرح رساله طلب و اراده امام خمینی ﷺ (پژوهشی در توحید صفاتی، کلام الهی، اراده الهی، جبر و اختیار، سعادت و شقاوت و سرشت انسان)

کتاب برگزیده هفتمین جشنواره علامه حلی

مؤلف: محمدعلی اسماعیلی

ناشر: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

چاپ: نارنجستان

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

مراکز پخش

- ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸
تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ دورنگار: داخلی ۱۰۵ - ۳۷۸۳۹۳۰۹ +۹۸ ۲۵
- ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶
- ایران، قم، ساختمان ناشران، طبقه سوم، پلاک ۳۰۸. تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۴۲۴۰۲

📧 https://telegram.me/pub_almostafa
🌐 <http://www.buy-pub.miu.ac.ir/>

✉ miup@pub.miu.ac.ir
🌐 pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: مرتضی محمدعلی نژاد شانی
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: محمدباقر شکر
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت الله یزدانی
- صفحه‌آرا: سید محسن عمادی‌مجد

شرح رساله طلب و اراده امام خمینی رحمته الله

(پژوهشی در توحید صفاتی، کلام الهی، اراده الهی، جبر و اختیار، سعادت و شقاوت و سرشت انسان)

محمد علی اسماعیلی

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر
المصطفی ص

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیّبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

«جامعة المصطفیٰ علیه السلام العالمیة» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمّدی علیه السلام «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام

فهرست

پیشگفتار.....	۱۵
نوشتار حاضر.....	۱۸
۱. کلیات مباحث طلب و اراده.....	۲۳
سیر تاریخی مسئله کلام الهی.....	۲۴
کلام الهی در اندیشه یونانیان.....	۲۵
کلام الهی در اندیشه یهودیان و مسیحیان.....	۲۶
کلام الهی در اندیشه مسلمانان.....	۲۸
مسئله طلب و اراده در علم اصول.....	۳۳
متن.....	۳۶
[مبني الاختلاف في الطلب و الإرادة].....	۳۶
شرح.....	۳۷
رابطه مسئله طلب و اراده با مسئله کلام نفسی.....	۳۷
رابطه کلام نفسی با مسئله صفات الهی.....	۴۱
رابطه صفات با ذات الهی.....	۴۱
دیدگاه‌ها در این مسئله.....	۴۲
تحریر مسئله رابطه صفات با ذات الهی.....	۴۲
دیدگاه زیادت صفات بر ذات الهی.....	۴۸
نقد و بررسی.....	۵۰
دیدگاه نیابت ذات از صفات الهی.....	۵۴
نقد و بررسی.....	۵۶

- ۵۸ دیدگاه عینیت صفات با ذات الهی
- ۵۸ تفسیر عینیت صفات با ذات الهی
- ۵۹ تفسیر اول: اتحاد مفهومی یا اتحاد مصداقی
- ۵۹ تفسیر دوم: سلبی انگاری صفات ثبوتی
- ۶۱ تفسیر سوم: نیابت ذات از صفات الهی
- ۶۴ تفسیر چهارم: تفسیر صحیح عینیت صفات با ذات الهی
- ۷۱ اثبات دیدگاه عینیت
- ۷۴ متن
- ۷۴ [تفسیر تکلمه تعالی]
- ۷۶ [القول الحق في تفسير تكلمه تعالی]
- ۷۶ [تقییم قول المعتزلة]
- ۷۶ [إشارة الى كيفية الوحي]
- ۷۷ شرح
- ۷۷ تفسیر کلام الهی
- ۷۸ دیدگاه اول: ایجاد کلام یا تکلم
- ۸۱ دیدگاه دوم: صفت ذاتی بودن کلام لفظی
- ۸۳ دیدگاه سوم: قیام کلام به ذات الهی
- ۸۸ ویژگی های کلام نفسی
- ۹۱ دیدگاه چهارم: دیدگاه امام خمینی رحمته الله
- ۹۱ نقد دیدگاه معتزله و امامیه
- ۹۷ حقیقت وحی در قرآن
- ۹۷ تفسیر آیات سوره شعراء
- ۹۹ تفسیر آیات سوره واقعه
- ۱۰۰ تفسیر آیات سوره نجم
- ۱۰۶ متن
- ۱۰۶ [إبطال نفي الإرادة الذاتية]
- ۱۰۷ شك و دفع: [في وحدة إرادة الله و علمه]
- ۱۰۹ شرح
- ۱۱۰ مسئله اول: اراده ذاتی و اراده فعلی
- ۱۱۰ معیار اول

- معیار دوّم ۱۱۱
 دیدگاه اوّل: حصر اراده الهی در اراده فعلی ۱۱۲
 دیدگاه دوّم: اراده ذاتی و اراده فعلی ۱۱۴
 مسئله دوّم: ارجاع اراده ذاتی به علم الهی ۱۱۶
 دیدگاه فلاسفه در ارجاع اراده ذاتی به علم الهی ۱۱۸
 دیدگاه امام خمینی در ارجاع اراده ذاتی به علم الهی ۱۲۱
 متن ۱۲۴
 [تقسیم قول الأشاعرة] ۱۲۴
 [تفسیر تکلمه تعالی فی الحکمة المتعالیة] ۱۲۴
 شرح ۱۲۴
 نقد دیدگاه اشاعره در تفسیر کلام الهی ۱۲۵
 کلام الهی در حکمت متعالیه ۱۲۶
 خلاصه و جمع بندی فصل اوّل ۱۲۹
۲. کلام نفسی و اوامر امتحانی ۱۳۳
 متن ۱۳۳
 المطلب الأوّل فی المهمّة ممّا استدللّ به الأشعری علی مطلوبه، وهو امور: ۱۳۳
 [الأمر الأوّل: ثبوت الطلب النفسی فی الأوامر الامتحانیة] ۱۳۳
 [الجواب عن الأمر الأوّل] ۱۳۴
 [الأوامر الامتحانیة فی الإنسان] ۱۳۴
 [الأوامر الامتحانیة فی الله تعالی] ۱۳۵
 [جواب المحقق الخراسانی رحمته الله عن الأمر الأوّل] ۱۳۷
 شرح ۱۳۷
 دلیل اوّل: طلب نفسی در اوامر امتحانی ۱۳۸
 پاسخ اوّل: دیدگاه امام خمینی رحمته الله ۱۴۰
 مقام اوّل: تحلیل اوامر حقیقی و امتحانی در انسان ۱۴۰
 الف) معنای موضوع له و مستعمل فیهِ ۱۴۰
 ب) متعلّق اوامر حقیقی و امتحانی ۱۴۱
 ج) مبادی اوامر حقیقی و امتحانی ۱۴۳
 د) افعال خارجی مکلفین (انگیزه) ۱۴۷
 مقام دوّم: تحلیل اوامر حقیقی و امتحانی در خداوند ۱۴۸

- تعلیل افعال الهی به غایات و اغراض ۱۴۹
- دیدگاه اول: نفی تعلیل افعال الهی به اغراض ۱۴۹
- دیدگاه دوم: تفکیک میان غرض فعلی و غرض فاعلی ۱۵۰
- دیدگاه سوم: تفکیک میان غرض زائد بر ذات و غرض عین ذات ۱۵۱
- پاسخ دوم: دیدگاه محقق خراسانی رحمته الله علیه ۱۵۳
- نقد و بررسی ۱۵۴
۳. کلام نفسی و مسئله جبر و اختیار ۱۵۹
- متن ۱۵۹
- [الأمر الثاني: حول تكليف الكفار] ۱۵۹
- [الجواب عن الأمر الثاني] ۱۶۰
- شرح ۱۶۰
- دلیل دوم: تکلیف کفار ۱۶۰
- دیدگاه محقق خراسانی رحمته الله علیه در تکلیف کفار ۱۶۱
- نقد و بررسی ۱۶۴
- متن ۱۶۴
- فصل: فی عنوان المسألة ۱۶۴
- [تحديد مسألة الجبر والاختيار] ۱۶۵
- فصل: فی إبطال المذهبين ۱۶۶
- [وجوه في إبطال التفويض] ۱۶۶
- [وجوه في إبطال الجبر] ۱۶۸
- شرح ۱۷۱
- تبیین مسئله جبر و اختیار ۱۷۱
- مسئله اول: کیفیت ترتب علم به نتیجه بر علم به مقدمات ۱۷۱
- دیدگاه اول: دیدگاه عادت الهی ۱۷۳
- واژه شناسی عادت ۱۷۳
- عادت در اصطلاح کلامی ۱۷۴
- نظریه عادت الهی در هستی شناسی و معرفت شناسی ۱۷۵
- ارکان نظریه عادت الهی ۱۷۷
- رکن اول: نفی رابطه علیت و معلولیت و ضرورت علی ۱۷۷
- رکن دوم: حصر فاعلیت در خداوند ۱۷۸

۱۷۹.....	رکن سۆم: نفی خواص و آثار اشیا
۱۸۰.....	نقد و بررسی نظریه عادت الهی
۱۸۹.....	دیدگاه دۆم: دیدگاه تولید
۱۹۳.....	نقد و بررسی
۱۹۴.....	دیدگاه سۆم: دیدگاه علیّت
۱۹۶.....	مسئله دۆم: کیفیت صدور افعال ارادی
۱۹۷.....	دیدگاه اوّل: دیدگاه جبر
۲۰۳.....	نقد و بررسی
۲۰۳.....	نقد اوّل: لزوم انقلاب ذاتی
۲۰۶.....	نقد دۆم: لزوم تجدّد و تصرّف در ذات الهی
۲۰۷.....	نقد سۆم: لزوم کثرت در ذات الهی
۲۱۰.....	نقد چهارم: لزوم انفکاک آثار از حقیقت وجود
۲۱۱.....	دیدگاه دۆم: دیدگاه تفویض
۲۱۵.....	نقد و بررسی
۲۱۷.....	نقد اوّل: قاعده ضرورت سابق
۲۱۷.....	نقد دۆم: تعلق ذاتی معلول
۲۲۰.....	نقد سۆم: تلازم میان استقلال ایجادی و استقلال وجودی
۲۲۱.....	متن
۲۲۱.....	فصل: فی بیان المذهب الحقّ، و هو الأمر بین الأمرین و المنزلة بین المنزلتین
۲۲۲.....	تنبيه: [فی شرك التفویضی و كفر الحبری]
۲۲۳.....	إرشاد: [فی استناد الخیرات و الشرور إلى الله]
۲۲۵.....	تمثیل
۲۲۵.....	تمثیل أقرب
۲۲۶.....	تأییدات نقلیه
۲۲۶.....	[الآیات]
۲۲۸.....	[الروایات]
۲۲۹.....	شرح
۲۲۹.....	دیدگاه سۆم: دیدگاه امر بین الامرین
۲۳۰.....	تفسیر اوّل: علیّت طولی و عرضی
۲۳۳.....	نقد و بررسی

- تفسیر دوّم: علیّت استقلاللی و ربطی در حکمت متعالیه ۲۳۵
- نگرشی بر دیدگاه جبر، تفویض و امر بین الامرین ۲۴۲
- کیفیت اسناد خیرات و شرور به خدا و انسان ۲۴۴
- الف) اسناد حقیقی خیرات به خدا ۲۴۷
- ب) اسناد مجازی خیرات به ممکنات ۲۴۸
- ج) اسناد حقیقی شرور به ممکنات ۲۴۸
- د) اسناد مجازی شرور به خدا ۲۴۹
- تمثیلات دیدگاه امر بین الامرین ۲۵۰
- تمثیل اول: اسناد نور آیین به خورشید ۲۵۱
- تمثیل دوّم: اسناد افعال قوای نفس به نفس ۲۵۴
- دیدگاه امر بین الامرین در آیات و روایات ۲۵۵
- دیدگاه امر بین الامرین در آیات ۲۵۵
- دیدگاه امر بین الامرین در روایات ۲۵۷
- متن ۲۶۰
- [مسئله إرادیه الإرادة] ۲۶۰
- [جواب المحقق الداماد رحمته الله علیه] ۲۶۰
- [جواب المحقق الخراسانی رحمته الله علیه] ۲۶۲
- [جواب المحقق الحائری رحمته الله علیه] ۲۶۲
- [جواب المحقق البروجردی رحمته الله علیه] ۲۶۳
- [جواب صدر المتألهین رحمته الله علیه] ۲۶۳
- تحقیق به دفع الإشکال ۲۶۴
- تنبيه: [جواب آخر عن الإشکال] ۲۶۶
- شرح ۲۶۷
- تبیین مسئله تسلسل اراده ها ۲۶۷
- تسلسل اراده ها در اندیشه فارابی رحمته الله علیه و ابن سینا رحمته الله علیه ۲۶۸
- نقد و بررسی ۲۶۹
- تسلسل اراده ها در اندیشه میرداماد رحمته الله علیه ۲۶۹
- نقد و بررسی ۲۷۹
- تسلسل اراده ها در اندیشه صدر المتألهین رحمته الله علیه ۲۸۲
- پاسخ اول: عدم لزوم مسبقیت اراده به اراده ۲۸۲

- ۲۸۵ پاسخ دوم: نفی استحاله تسلسل در امور اعتباری
 ۲۸۶ پاسخ سوم: نفی ارادی بودن اراده
 ۲۸۶ نقد و بررسی
 ۲۸۹ تسلسل اراده‌ها در اندیشه محقق خراسانی رحمته الله
 ۲۹۱ نقد و بررسی
 ۲۹۱ تسلسل اراده‌ها در اندیشه محقق حائری رحمته الله
 ۲۹۳ نقد و بررسی
 ۲۹۶ تسلسل اراده‌ها در اندیشه محقق بروجردی رحمته الله
 ۲۹۷ نقد و بررسی
 ۳۰۱ تسلسل اراده‌ها در اندیشه محقق نائینی رحمته الله و محقق خوئی رحمته الله
 ۳۰۵ نقد و بررسی
 ۳۰۸ تسلسل اراده‌ها در اندیشه امام خمینی رحمته الله
 ۳۰۹ پاسخ اول: تفکیک میان افعال تسبیبی و افعال نفسانی
 ۳۱۴ پاسخ دوم: عدم تعلق اراده به اراده
 ۳۱۵ نقد و بررسی
 ۳۱۷ دیدگاه برگزیده در مسئله تسلسل اراده‌ها
 ۳۲۲ متن
 ۳۲۲ [قاعدة: الشيء ما لم يجب لم يوجد].
 ۳۲۳ [إثبات القاعدة و تحديد دائرتها].
 ۳۲۵ [عدم منافاة القاعدة اختيار الفاعل].
 ۳۲۶ [صلة القاعدة بقاعدة الترجيح بلا مرجح].
 ۳۲۶ [الممكن لا يسد جميع الأعدام].
 ۳۲۷ شرح
 ۳۲۷ تبیین دیدگاه‌ها در قاعده ضرورت سابق
 ۳۲۸ دیدگاه اول: دیدگاه مشهور فلاسفه
 ۳۲۸ دیدگاه دوم: دیدگاه مشهور متکلمان
 ۳۲۹ نقد و بررسی
 ۳۳۱ دیدگاه سوم: دیدگاه برخی اصولیان معاصر
 ۳۳۶ نقد و بررسی
 ۳۴۲ اثبات قاعده ضرورت سابق

- برهان اول ۳۴۲
- برهان دوم ۳۴۳
- برهان سوم ۳۴۳
- برهان چهارم ۳۴۳
- مقدمه اول: مواد سه‌گانه در قضایا ۳۴۴
- مقدمه دوم: نقد دیدگاه اولویت ۳۴۵
- مقدمه سوم: لزوم وجود علت تامه ۳۴۵
- ضرورت سابق و ضرورت لاحق ۳۴۶
- قلمرو قاعده ضرورت سابق ۳۴۸
- سازگاری قاعده ضرورت سابق با اختیار فاعل ۳۵۰
- رابطه قاعده ضرورت سابق با قاعده ترجیح بدون مرجح ۳۵۳
- متن ۳۵۷
- [علم الله تعالی و اختیار الإنسان] ۳۵۷
- [جواب المحقق الطوسی رحمته الله علیه] ۳۵۸
- [الجواب الصحيح] ۳۵۸
- شرح ۳۶۰
- ناسازگاری علم ذاتی الهی با اختیار انسان ۳۶۰
- ناسازگاری اراده الهی با اختیار انسان ۳۶۱
- ناسازگاری قضای ذاتی الهی با اختیار انسان ۳۶۱
- وحدت علم ذاتی، اراده ذاتی و قضای ذاتی الهی ۳۶۸
- تحلیل و ارزیابی ناسازگاری علم ذاتی الهی با اختیار انسان ۳۶۸
- پاسخ اول: پاسخ نقضی ۳۶۸
- پاسخ دوم: تبعیت علم از معلوم ۳۶۹
- نقد و بررسی ۳۶۹
- پاسخ سوم: تعلق علم به معلوم مقید ۳۷۲
۴. سعادت و شقاوت ۳۷۵
- متن ۳۷۵
- المطلب الثانی: فی بیان حقیقة السعادة و الشقاوة ۳۷۵
- [الأمر الأول: قاعدة «الذاتی لا یعلل»] ۳۷۵
- [الأمر الثانی: فی فقر وجود امکانات و عوارضه و لوازمه] ۳۷۷

- ٣٧٨ [الأمر الثالث: استناد الكمالات إلى الوجود].
- ٣٧٩ [الأمر الرابع: في معنى السعادة والشقاوة].
- ٣٨١ [التحقيق: كون السعادة والشقاوة كسبيتين].
- ٣٨١ شرح
- ٣٨٢ مطلب أول: تبين قاعده «الذاتي لا يعلل».
- ٣٨٢ ذاتي باب ايساغوجي
- ٣٨٣ ذاتي باب برهان
- ٣٨٤ قاعده «الذاتي لا يعلل»
- ٣٨٥ مطلب دوم: فقر وجودات امكاني
- ٣٨٧ مطلب سوم: استناد كمالات به وجود
- ٣٨٨ مطلب چهارم: تفسير سعادت و شقاوت
- ٣٩١ مسئله ذاتي بودن سعادت و شقاوت
- ٣٩٢ تحليل احاديث سعادت و شقاوت
- ٣٩٧ ٥. سرشت انسان
- ٣٩٧ متن
- ٣٩٧ المطلب الثالث: في شمة من اختلاف خلق الطينات
- ٣٩٧ [منافاة أخبار الطينة لاختيار الإنسان]
- ٣٩٧ [تحديد مناط العقوبة والثوبة]
- ٣٩٨ [عموم فيض الباري تعالى]
- ٣٩٩ [منشأ اختلاف النفوس]
- ٤٠٠ [بقاء الإرادة والاختيار]
- ٤٠١ [مفاد أخبار الطينة]
- ٤٠٢ تنبيه: [حول مفاد بعض الأحاديث]
- ٤٠٤ خاتمة: [مسئلة الفطرة]
- ٤٠٤ [الفطرة الأصلية و الفطرة التبعية]
- ٤٠٥ [دعم الفطرة بالرسالة و الشريعة]
- ٤٠٧ شرح
- ٤٠٧ شبهه ناسازگاری روایات طینت با اختیار انسان
- ٤٠٧ تحلیل و بررسی
- ٤٠٨ تبیین ملاک ثواب و عقاب

۴۰۹.....	قابلیت قابل و فاعلیت فاعل
۴۱۲.....	منشأ اختلاف قابلیت قابل
۴۱۲.....	الف) اختلاف در مواد
۴۱۴.....	ب) اختلاف اصلا ب و ارحام
۴۱۵.....	ج) مراعات آداب شرعی
۴۱۵.....	بقای اختیار و اراده در انسان
۴۱۶.....	تحلیل احادیث سعادت و شقاوت
۴۱۷.....	فطرت در اندیشه امام خمینی <small>علیه السلام</small>
۴۱۷.....	واژه شناسی فطرت
۴۱۷.....	فطرت الهی
۴۱۹.....	فطرت اصلی و فطرت تبعی
۴۲۰.....	فطرت محجوب و فطرت غیرمحجوب
۴۲۰.....	ویژگی های امور فطری
۴۲۱.....	بعثت و رفع حجاب از فطرت و تطابق شریعت با فطرت
۴۲۳.....	امور فطری
۴۲۴.....	فطرت بر اصل وجود مبدأ
۴۲۶.....	فطرت بر توحید و صفات کمالی الهی
۴۲۸.....	فطرت بر معاد
۴۲۸.....	گرایش اول: عشق به راحتی
۴۲۹.....	گرایش دوم: عشق به حریت و نفوذ اراده
۴۳۰.....	گرایش سوم: عشق به بقای ابدی
۴۳۱.....	فطرت بر ولایت
۴۳۳.....	جمع بندی و نتیجه گیری مباحث رساله
۴۳۳.....	فصل اول: کلیات مسئله طلب و اراده
۴۳۶.....	فصل دوم: کلام نفسی و اوامر امتحانی
۴۳۸.....	فصل سوم: کلام نفسی و مسئله جبر و اختیار
۴۴۲.....	فصل چهارم: سعادت و شقاوت
۴۴۴.....	فصل پنجم: سرشت انسان
۴۴۷.....	کتابنامه

*

پیشگفتار

مسئله طلب و اراده، جزء مسائل مهم در حوزه انسان‌شناسی و خداشناسی بوده و با بسیاری از مسائل در رشته‌های مختلف اسلامی، داد و ستد متقابل دارد و ریشه آن را مسئله کلام الهی و به‌طور خاص، مسئله کلام نفسی در علم کلام تشکیل می‌دهد و در راستای اثبات کلام نفسی، مسئله اوامر حقیقی و امتحانی و نیز مسئله تکلیف کفار و به‌طور کل، مسئله جبر و اختیار مطرح شده است. تبیین حقیقت طلب و اراده و تبیین دقیق رابطه اراده الهی با اراده انسان در ادامه این مباحث آمده و در علم اصول نیز به مناسبت بحث از معنای ماده امر، مسئله اتحاد یا مغایرت طلب و اراده مطرح شده است.^۱ درگیر بودن مسئله طلب و اراده با مسائل متعدّد در رشته‌های مختلف، از جمله عوامل دشواری و ظرافت در تحلیل این مسئله به‌شمار می‌رود.

امام خمینی علیه السلام هم در تألیفات و هم در درس‌های خود به بررسی زوایای مختلف مسئله طلب و اراده پرداخته‌اند.^۲ ایشان به مناسبت بحث از معنای

۱. بررسی تفصیلی سیر تاریخی مسئله کلام الهی و مسئله طلب و اراده و نیز جایگاه مسئله طلب و اراده در علم اصول، در فصل اول این نوشتار خواهد آمد.

۲. کتاب *لب الأثر فی الجبر والقدّر*، تقریرات درس‌های امام خمینی علیه السلام است که در سال ۱۳۷۱ق تدریس شده و توسط حضرت آیت‌الله جعفر سبحانی (دام ظلّه) نگارش یافته است. (لب الأثر، ص ۴) مسئله طلب و اراده در برخی تقریرات درس‌های اصولی امام خمینی علیه السلام نیز منعکس شده است. (ر.ک: *تنقیح الاصول*، ج ۱، ص ۲۰۴).

ماده امر در بحث خارج علم اصول، به تبیین این مسئله پرداخته و آن را به عنوان یک رساله مستقل، ارائه داده‌اند. رساله «الطلب و الارادة» میان تألیفات امام خمینی علیه السلام در مسئله طلب و اراده، جایگاه ویژه‌ای دارد. این رساله، در سال ۱۳۷۱ هجری قمری (۱۳۳۱ ش) به زبان عربی نوشته شده و جزء بهترین تألیفاتی است که در تبیین این مسئله، ارائه شده است. مطالب این رساله، کاملاً ناظر به دیدگاه‌های محقق خراسانی علیه السلام در مسئله طلب و اراده بوده و در طرح مسائل نیز کاملاً متأثر از ایشان است؛ به طوری که می‌توان این رساله را تعلیقه‌ای مبسوط بر قسمت طلب و اراده از کتاب *کفایة الاصول*^۱ قلمداد کرد.

امام خمینی علیه السلام رساله طلب و اراده را ضمن یک مقدمه و سه مطلب نگاهشته‌اند؛ به منظور ارائه نمای کلی این رساله، می‌توان مطالب این رساله را در پنج فصل ارائه نمود که در این نوشتار، همین فصل بندی پیگیری شده است:

فصل اول این رساله، که امام خمینی آن را به عنوان «مقدمه» مطرح کرده‌اند، به تبیین کلیات مسئله طلب و اراده پرداخته است. در این فصل، به تبیین رابطه «مسئله طلب و اراده» با «مسئله کلام نفسی» و رابطه «مسئله کلام نفسی» با «مسئله صفات الهی» و در ادامه، به تبیین رابطه صفات با ذات الهی، تفسیر کلام الهی و تحلیل دیدگاه‌های اندیشمندان اسلامی در تفسیر تکلم الهی پرداخته شده است، سپس امام خمینی علیه السلام به تحلیل و ارزیابی این دیدگاه‌ها پرداخته و دیدگاه برگزیده خود را ارائه داده‌اند. ایشان به مناسبت نقد دیدگاه معتزله و متکلمین امامیه، به تبیین مسئله اراده الهی پرداخته و اراده ذاتی و فعلی الهی را تحلیل کرده‌اند.

در فصل دوم و سوم، به تحلیل و ارزیابی دو دلیل اشاعره بر اثبات کلام نفسی و مغایرت طلب و اراده پرداخته شده و دلیل اول آنان (مسئله اوامر امتحانی) در فصل دوم، بررسی گردیده است. امام خمینی علیه السلام در این فصل به تحلیل اوامر حقیقی و امتحانی پرداخته و آن را ضمن دو مقام ارائه می‌دهد: در

مقام اول، به تحلیل اوامر حقیقی و امتحانی در انسان و در مقام دوم، به تحلیل اوامر حقیقی و امتحانی در خداوند متعال پرداخته شده است. به مناسبت مقام دوم، به تحلیل مسئله معلّل بودن افعال الهی به غایات و اغراض پرداخته شده و دیدگاه‌های اشاعره، متکلمین عدلیه و فلاسفه، تحلیل و ارزیابی گردیده و در پایان این فصل، به نقد و ارزیابی دیدگاه محقق خراسانی رحمته الله در پاسخ به این دلیل اشاعره (مسئله اوامر امتحانی) پرداخته شده است.

فصل سوم رساله، به تحلیل و ارزیابی دلیل دوم اشاعره (مسئله تکلیف کفار) بر اثبات کلام نفسی و مغایرت طلب و اراده پرداخته است. امام خمینی رحمته الله در نقد این دلیل به طرح تفصیلی مسئله جبر و اختیار پرداخته و ضمن نقد دیدگاه محقق خراسانی، دیدگاه جبر، تفویض و امر بین الامرین را تبیین نموده است. ایشان پس از تبیین حقیقت امر بین الامرین در پرتو آیات و روایات و ارائه برخی تمثیلات، مسئله کیفیت اسناد خیرات و شرور و حسنات و سیئات به خداوند متعال را بررسی کرده و در پایان به بررسی سه شبهه بر دیدگاه امر بین الامرین پرداخته است: شبهه نخست: تسلسل اراده‌ها، شبهه دوم: ناسازگاری قاعده ضرورت سابق با اختیار فاعل و شبهه سوم: ناسازگاری علم ازلی الهی با اختیار انسان.

در فصل چهارم، به تحلیل مسئله سعادت و شقاوت پرداخته و به منظور اثبات سازگاری سعادت و شقاوت با اختیار انسان، این مسئله در پرتو چهار مقدمه تبیین شده است. نگاه ایشان در این فصل نیز به نقد دیدگاه‌های محقق خراسانی است که ایشان، سعادت و شقاوت را ذاتی انسان دانسته و از این راه به حل مسئله جبر و اختیار پرداخته است.

فصل پنجم رساله، به تحلیل مسئله طینت و سرشت پرداخته و به منظور اثبات سازگاری سرشت با اختیار انسان، این مسئله تبیین شده است. نگاه ایشان در این فصل نیز به نقد دیدگاه‌های محقق خراسانی رحمته الله است.

نوشتار حاضر

این نوشتار با رویکرد کلامی - فلسفی به شرح این رساله کم حجم و پرمحتوا پرداخته و با محور قرار دادن مسائل مطرح شده در آن، به شرح آزاد آنها می پردازد. گزارش کارهای سامان یافته در این نوشتار، در پرتو نکات زیر ارائه می گردد:

نکته اول: نسخه اصلی این رساله، مفقود شده و تنها چند نسخه استنساخ شده توسط شاگردان امام خمینی علیه السلام در دسترس است. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام از میان این نسخ، نسخه ای شامل و جامع را انتخاب و چاپ کرده که نسخه مورد نظر ما در این نوشتار همان نسخه است.^۱ در این نوشتار، متن عربی این رساله، مورد تحقیق قرار گرفته و افزون بر ارائه مصادر متعدد برای مطالب رساله، به توضیح برخی مطالب و عبارات و نیز زدودن برخی اشکالات و ایراستای موجود در چاپ قبلی، پرداخته شده و به منظور تبیین مطالب رساله، برخی عناوین^۲ را به آنها افزوده ایم.

نکته دوم: در این نوشتار سعی بر استفاده از منابع دست اول بوده، به ویژه در نقل دیدگاه های متکلمان اشعری و معتزلی که کوشیده ایم با مراجعه به مصادر دست اول، دیدگاه های آنها ارائه شود و به منظور اثبات صحت انتساب مطالب به آنان و نیز با هدف آشنایی هرچه بیشتر خواننده گرامی با عبارات و ادبیات خاص آنها، برخی عبارات آنها گزینش و ذکر شده است.

نکته سوم: روش ما در شرح مطالب رساله، به این صورت است که نخست، یک قسمت از متن رساله را، که بیانگر یک مطلب کامل از مطالب رساله باشد، نقل کرده، سپس به شرح آن قسمت می پردازیم؛ برخی مطالب را نیز در ضمن

۱. مشخصات کتاب شناسی این نسخه از این قرار است: امام خمینی، روح الله، *الطلب و الارادة*، مؤسسه تنظیم و نشر آثار الإمام الخمينی علیه السلام، مطبعة مؤسسة العروج، ۱۳۸۳ش - ۱۴۲۵ق، چاپ دوم.

۲. برای تفکیک این عناوین از عناوین موجود در رساله، آن ها را داخل کروشه قرار داده ایم.

خود متن و در قالب پاورقی، ذکر می‌کنیم. هدف اصلی این نوشتار، تبیین مطالب رساله است و به منظور تبیین آنها، گاه برخی مسائل را بسط و گسترش داده و کوشیده‌ایم تا زوایای مختلف مسائل را تا حدی که طولانی نشود، تبیین کنیم.

نکته چهارم: امام خمینی رحمته الله علیه از نظر مشرب فلسفی، پیرو حکمت متعالیه بوده و آن را با دقت و درایت، فهمیده و برگزیده است. کوشش ما بر این بوده است که در تبیین مطالب این رساله، از اندیشه‌های صدرالمتألهین رحمته الله علیه، بنیانگذار حکمت متعالیه و دیگر پیروان آنان، بهره ببریم تا علاوه بر تبیین دقیق مطالب رساله، دیدگاه‌های صدرالمتألهین نیز با استفاده از تألیفات مختلف ایشان، ارائه شود. نکته قابل توجه این‌که گرچه حضرت امام خمینی رحمته الله علیه، تابع مسلک صدرالمتألهین رحمته الله علیه و حکمت متعالیه بوده و به فلسفه مشاء نیز کاملاً وقوف و اطلاع داشته، اما از فلسفه اشراق نیز تأثیر زیادی پذیرفته است. از کتاب‌های ایشان می‌توان دریافت که به فلسفه اشراق کاملاً توجه داشته و گاه اصطلاحات آنان را به کار برده است. تعبیراتی همچون: نفوس اسفهبديه، هیئت مظلمه و مانند این‌ها، که از تعبیرات شیخ اشراق است، در کتب ایشان دیده می‌شود؛ همچنین عناوین فصل‌ها و باب‌های کتاب *مصباح الهدایة* حضرت امام رحمته الله علیه، مشکات، مصباح، نور و مطلع است و این کلمات نشان می‌دهد حضرت امام رحمته الله علیه به فلسفه اشراق توجه خاص دارد.^۱

نکته پنجم: امام خمینی رحمته الله علیه از شاخص‌ترین چهره‌های علوم عقلی در فلسفه است و با آن‌که اگر کسی به عمق فلسفه برسد، فیلسوف خواهد بود و مهم نیست ابتکارات جدید و سخن تازه‌ای در فلسفه داشته باشد، در عین حال، ایشان علاوه بر فهم عمیق مباحث دقیق فلسفی، خود دارای اندیشه‌های جدید و خاص است؛ گرچه ابتکارات امام رحمته الله علیه در عرفان بیش از فلسفه است و

۱. شرح دعای سحر، ص ۸۹؛ *مصباح الهدایة الی الخلافة والولاية*، ص ۱۳؛ عابدی، بررسی آراء

فلسفی امام خمینی، ماهنامه آینه پژوهش، ش ۵۸.

حتی فلسفه او بیشتر رنگ عرفانی و اشراقی دارد تا مشائی محض.^۱ امام خمینی علیه السلام در برخی مسائل این رساله نیز دیدگاه‌هایی نو مطرح نموده‌اند که می‌توان آن‌ها را از جمله نکات برجسته این رساله، قلمداد کرد.^۲

در اینجا جا دارد به رسم ادب و احترام و با اقتدا به سخن ناب امام رضا علیه السلام: «من لم یشکر المنعم من المخلوقین، لم یشکر الله عزوجل»^۳ از تلاش‌های بی‌پیرایه ریاست محترم جامعه المصطفی علیه السلام العالمیه، جناب آیت الله اعرافی، ریاست محترم مجتمع آموزش عالی فقه، جناب حجت الاسلام و المسلمین حاج آقای محامی، معاونت محترم پژوهش مجتمع، جناب حجت الاسلام و المسلمین حاج آقای برجی و همکاران گرامی ایشان، جناب حجت الاسلام و المسلمین حاج آقای لطفی و برادر گرامی جناب آقای خلیلی، ریاست محترم انتشارات بین‌المللی المصطفی علیه السلام، حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای مرتضی محمدعلی شانی نژاد و همکاران گرامی ایشان و نیز از همه عزیزانی که به هر نحوی در به ثمر رسیدن این اثر، نقش داشته‌اند، تشکر و قدردانی نموده از درگاه خداوند متعال برایشان عمر با عزت همراه با صحت و سلامتی و توفیق روزافزون خواهانم؛ اجرشان با ذات پاک الهی باد.

از ارزیاب محترم این نوشتار، جناب آقای دکتر سید محمد مهدی احمدی اصفهانی تقدیر و سپاس ویژه دارم که با دقت به مطالعه این نوشتار پرداخته، نکات مفیدی به منظور رفع کاستی‌های آن ارائه نمودند. همچنین جا دارد در اینجا از مسؤولین محترم جشنواره وزین علامه حلی علیه السلام تقدیر و سپاس ویژه

۱. عابدی، بررسی آراء فلسفی امام خمینی، ماهنامه آینه پژوهش، ش ۵۸.

۲. اندیشه‌های برجسته امام خمینی علیه السلام در این رساله، ضمن این شرح، تبیین گردیده و در انتهای این نوشتار، در قسمت «جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مباحث رساله»، به‌طور خاص، فهرستی از آن‌ها ارائه شده است.

۳. عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۲، ص ۲۴؛ تفسیر نورالثقلین، ج ۴، ص ۲۰۱.

داشته باشم که این نوشتار را در هشتمین جشنواره، به عنوان برگزیده رتبه اول کتاب سطح چهار برگزیدند.

در پایان، این نوشتار ناچیز را به درگاه نورانی ربّ مضاف انسانی و انسان مطلق ربّانی، قطب عالم امکان، وارث همه پیامبران و امامان، امید همه مستضعفان جهان، نجات بخش جهان از ظلم و ستم مستکبران، برقرارکننده عدالت در همه عوالم هستی و زمین و زمان، حضرت اباصالح المهدی علیه السلام هدیه می‌کنم؛ امیدوارم مورد پذیرش محضر ملکوتی و نورانی این امام بزرگوار علیه السلام قرار گیرد و گامی در مسیر نمایاندن افکار ناب اسلامی و معارف والای نبوی و علوی باشد.

والسلام علی جمیع عبادالله الصالحین

محمدعلی اسماعیلی

۱۳۹۴/۱/۱۹ هجری شمسی - حوزه علمیه قم